

LEGENDINIŲ LIETUVOS TEISININKŲ TANDEMAS

(A. Kriščiukaičio ir P. Leono 150-osioms gimimo metinėms)

Mindaugas Maksimaitis

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Teisės filosofijos ir istorijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4697

Elektroninis paštas mindaugasmaksimaitis@mruni.eu

Pateikta 2014 m. rugpjūčio 1 d., parengta spausdinti 2014 m. rugsėjo 18 d.

doi:10.13165/JUR-14-21-3-11

Ižanga

Prisimename prieš 150 metų gimusias šviesaus atminimo asmenybes profesorius Antaną Kriščiukaičių ir Petrą Leoną. Abu šie iškilūs tarpukario Lietuvos žmonės, dideli savo krašto patriotai, priklausė lietuvių inteligentų kartai, tuo laiku davusiai nemaža žinomų žmonių, šalia savo specialybės ar profesinių priedermių susirūpinusių tautos kultūra, siekusių geriau pažinti literatūrą ir meną. Carinė pavergtų tautų rusinimo politika jiems žadino norą priešintis. Lietuvos nepriklausomybės sulaukę būdami jau garbaus amžiaus, jie likimo atseikėtą likusį gyvenimo tarpą sugebėjo našiai panaudoti Tėvynės labai atsakingo teisinio darbo baruose, sėkmingai derindami jį su ne mažiau svarbiu jaunosios teisininkų kartos ugdymu.

Abu šie vyrai kilę iš Marijampolės–Vilkaviškio regiono, su visa lietuviška Užnemune Suvalkų gubernijos sudėtyje XIX a. įėjusio į Lenkijos karalystę. Šio krašto kaimo gyventojų būklė anuomet buvo ženkliai geresnė nei likusioje – tiesiogiai rusų valdomoje – Lietuvos dalyje, leidusi sparčiau kilti žemės ūkiui ir prakusti kaimo žmonėms. Tai sudarė sąlygas iš jų kilusiam jaunimui anksčiau nei kitur suformuoti lietuviškos inteligentijos branduolį, išauginti pirmuosius mūsų krašto kovotojus už lietuviybę.

Amžiumi vieni vyriausių iš negausios žinomų 1918 m. nepriklausomybę atgavusios Lietuvos teisininkų kartos (gimę 1864 m.), A. Kriščiukaitis ir P. Leonas susitiko ir susidraugavo Marijampolės gimnazijos pirmoje klasėje. Likimas lėmė šiems vienmečiams kraštiečiams išsiskiriančiais, susitinkančiais ir susipinančiais gyvenimo ir veiklos keliais žengti koja kojon, kiekvienam dirbant savo darbus, bet nuolat papildant vienas kitą.

Profesinė ir visuomeninė A. Kriščiukaičio ir P. Leono veikla, pelniusi jiems platų visuomenės pripažinimą, pirmiausia atskiri tos veiklos, kiekvieno jų skyrium, aspektai, literatūroje yra susilaukę tam tikro tyrėjų, o anksčiau – ir juos pažinojusiųjų, dėmesio. Pažymėtina didelės apimties (715 psl.) J. Leonavičiaus knyga „Petras Leonas – Lietuvos sąžinė (1864–1938)“¹, kurioje surinkta ir susisteminta gausi ir įvairi jo veiklą apibūdinti medžiaga. Kuklesniu savo mastais, bet taip pat vertingu surinkta medžiaga ir A. Kriščiukaičio veiklą aptariančiu darbu laikytina jauno tyrėjo V. Bumblyo socialinių mokslų teisės krypties daktaro disertacija „Lietuvos teisinė kultūra ir Antano Kriščiukaičio indėlis“², kurios penkiasdešimt puslapių tiesiogiai skirti pastarajam. Dėmesio vertos taip pat pavienės kai kurių autorių publikacijos, apibūdinančios A. Kriščiukaičio bei, dažniau, P. Leono gyvenimo kelią ir nuopelnus Lietuvai³.

Šiame straipsnyje mėginama gretinti dviejų Lietuvos teisės korifėjų nueitus gyvenimo ir veiklos kelius, kuriuose ne tiek dėl asmeniškų tarpusavio simpatijų ar kraštiečių abipusės traukos, o objektyviai vertindami vienas kito dalykines savybes ir jomis pasitikdami, darbuose jie rėmėsi vienas kitu, papildydami vienas kitą.

1. Ilgi žinių ir patirties kaupimo metai

Keistas sutapimas, bet abiem šiems Lietuvos teisininkams suvokti savo pašaukimą pavyko ne iškart. Baigęs gimnaziją, A. Kriščiukaitis buvo įstojęs į Peterburgo universiteto Matematikos-gamtos fakultetą, bet, nuo vaikystės jautęs silpnę architektūrai, braižęs ir statęs bažnyčių maketus, tais pat metais susivokė ne ten pataikęs. Nepavykus, įsibėgė-

1 Leonavičius, J. *Petras Leonas – Lietuvos sąžinė (1864–1938)*. Kaunas: Technologija, 2002.

2 Bumblys, V. *Lietuvos teisinė kultūra ir Antano Kriščiukaičio indėlis*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.

3 *Petras Leonas – teisininkas, sociologas, mokslininkas, visuomenės veikėjas*: straipsnių rinkinys. Sud. J. Leonavičius, A. Stankus. Kaunas: Technologija, 1999; Biržiška, V. Profesorių Petrą Leoną prisiminus. *Lietuvių žodis*. 1948, 20–25; Bumblys, V. Antanas Kriščiukaitis – Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas. *Jurisprudencija*. 2008, 10; Bumblys, V. Antano Kriščiukaičio akademinė veikla. *Socialinių mokslų studijos*. 2009, 2; Maksimaitis, M. Petras Leonas ir advokato profesija. *Iš Lietuvos sociologijos istorijos*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1996; Maksimaitis, M. Profesoriaus Antano Kriščiukaičio gyvenimo prioritetai: teisė ir gimtoji kalba. *Jurisprudencija*. 2004, 60 (52); Skipitis, R. Petras Leonas – Lietuvos teisingumo kūrėjas. *Teisininkų žinios*. 1965, 27–28; Tamošaitis, A. Petras Leonas (1964.XI.16–1938.V.12). *Leonas, P. Sociologijos paskaitos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultetas, 1939; Toliušis, Z. *Petras Leonas (1864–1938)*. Gyvenimas ir darbai. Kaunas, 1939 ir kt.

jus mokslo metams, universitetines studijas pakeisti Peterburgo meno akademija, teko laikinai grįžti į tėviškę⁴. Panašiai ir P. Leoną nuo pat vaikystės traukė tikslieji mokslai, todėl nepaisydamas didžiulio motinos (tėvas jau buvo miręs) noro jaunėlį išleisti kunigo keliu, kuriuo jau buvo nuėjęs jos vyriausiasis⁵, įstojo į Maskvos universiteto Gamtos-matematikos fakultetą. Studijos, kaip pats prisipažino, be galo patiko, ypač mėgo geometriją, neorganinę chemiją ir fiziką, bet pastaroji netikėtai pakišo koją – nepavyko egzaminas, o dėl to kilo antrametystės ir, svarbiausia, stipendijos netekimo grėsmė⁶. Studijas teko pradėti iš naujo.

Taip abu marijampoliečiai 1885 m. vėl susitiko, tik šįkart Maskvos universiteto Teisės fakulteto auditorijose, klausydami garsių Rusijos mokslininkų ir pedagogų – A. Čuprovo, J. Gambarovo, M. Kovalevskio ir kt. – paskaitų⁷, gyvendami viename kambaryje⁸. Universitete jie pateko į būsimų žinomų visuomenės veikėjų – V. Kudirkos, J. Jablonskio, P. Mašiotio ir kitų – aplinką⁹, įsitraukė į aktyvią visuomeninę veiklą slaptoje Maskvos lietuvių studentų draugijoje¹⁰, tapo uolūs lietuviškos spaudos darbininkai.

Profesinę karjerą abu jauni teisininkai pradėjo teismų sistemoje.

Abu susidūrė su to meto lietuviams inteligentams bendra tragedija – būdami katalikai, pagal Rusijoje galiojusią tvarką valdiškos tarnybos savame krašte jie negalėjo tikėtis, todėl teko taikytis su daugelį metų trukšiančia tarnybine tremtimi.

Į teismą A. Kriščiukaitis atėjo tam jau pasiruošęs. Keletą mėnesių padirbėjęs Maskvos apygardos teismo prokuratūroje, 1891 m. jam pavyko persikelti arčiau Lietuvos, į Mintaują (dab. Jelgavą). Čia praleisti metai buvo ypač reikšmingi dėl atsiradusių artimų ryšių su ten darbusiais kalbininku J. Jablonskiu, teisininkais M. Lozoraičiu, M. Čepu, V. Mačiu, kunigu J. Tumu (Vaižgantu) ir kitais lietuviais¹¹. Ne be jų, ir ypač J. Jablonskio, paskatinimo laisvu nuo tarnybos laiku jis ėmėsi profesionalui teisininkui nebūdingo darbo: parašė lietuvių kalbos pradžiamokslį „Naują elementorių“, lietuvių abėcėlės mokslė tuomet paplitusį vadinamąjį „slebzivimą“ pakeitusį pažangesniu – sintetiniu garsų metodu¹². Ėmėsis literatūrinio darbo, A. Kriščiukaitis parašė keletą eilėraščių, satyros vaizde-

4 Merkelis, A. Antanas Kriščiukaitis-Aišbė. *Jaunoji karta*. 1933, 43: 716.

5 Leonas, P. *Mano pergyvenimai ir atsiminimai*. D. 2 (1880–1888). Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius (toliau – MAVB). F 117–1075, p. 91–93.

6 *Ibid.*, p. 130, 137.

7 Biržiška, V. Prof. Petruui Leonui mirus. *Teisė*. 1938, 42: 244.

8 Prof. P. Leono žodis. *Teisė*. 1933, 24: 255.

9 Tumas, J. *Lietuvių literatūros draudžiamąjo laiko paskaitos*. Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1925, p. 113–114.

10 Tamošaitis, A., *supra* note 3, p. XII–XIII; Biržiška, V., *supra* note 3.

11 *A. Kriščiukaičio autobiografija, parengta Lietuviškosios enciklopedijos redakcijai*. MAVB. F. 32–75, lap. 1.

12 Merkelis, A., *supra* note 4, p. 717; Merkys, V. *Knygnešių laikai 1864–1904*. Vilnius: Valst. leidybos centras, 1994, p. 311–312.

lių, kritikos straipsnių, laisvų vertimų¹³, pamėgo apsakymą, kurių meniškai ryškiausias „Brička“ pateko į lietuvių grožinės literatūros aukso fondą. Savo kūrybą pasirašinėjo Antanu iš Būgnų (Būgnuose buvo tėvo ūkis) arba sutrumpintai – A iš B, ilgainiui virtusiu jo literatūriniu pseudonimu Aišbė.

Po penkerių metų A. Kriščiukaitis buvo perkeltas giliau į Rusiją – į Tichviną, kuriame užsilaikė šešiolika metų, po to šešerius metus dirbo Novgorodo apygardos teismo teisėju¹⁴. Karjera nebuvo didelė, bet lietuvis Rusijoje kažko daugiau tikėtis negalėjo¹⁵. Iš viso imperijos teismuose jis išdirbo dvidešimt aštuonerius metus¹⁶, pasisemdamas solidžios patirties. Tik po bolševikų revoliucijos jis perėjo į įstaigas, besirūpinančias lietuvių pabėgėliais: į Raudonąją Kryžių Novgorode, Maskvos lietuvių komitetą. Pagaliau 1918 m. rugsėjį pavyko grįžti į Lietuvą¹⁷.

Per visus tuos ilgus metus nesusidurdamas arba labai mažai tesusidurdamas su gyvąja lietuvių kalba ir kasdien bendraudamas rusiškai, A. Kriščiukaitis nenutauto, visa savo esybe liko lietuvis, nepamiršęs gimtojo krašto žmonių ir jų papročių. Atitrūkimas nuo savo krašto nepadarė nė menkiausio neigiamo poveikio gražiai jo suvalkietiškaai šnektai, rašė jis puikia lietuvių kalba, gyveno gimtosios kalbos rūpesčiais.

Tuo tarpu P. Leonas, vedamas patriotinio pasiryžimo dirbti Lietuvoje ir Lietuvai, pradžioje puoselėjo viltį joje likti, pasirinkdamas laisvą profesiją – advokato darbą. Ruošdamasis jam ir norėdamas geriau susipažinti su teismų praktika, jis laikinai įsitaisė teismo kandidatu prie Suvalkų apygardos teismo – dirbo kanceliarijoje, ėjo tardytojo pareigas¹⁸. Ši praktika jam davė profesinės naudos („aš tapau stiprus teisininkas“¹⁹), bet kartu ir buvo lemtinga: susidūręs su advokatų darbo užkulisiais, jis patyrė kai kuriuos jų paslapčiom iš klientų reikalaujant papildomų honorarų tariamai teisėjų pavaišinimui ar kitoms išlaidoms²⁰ ir pajuto nerimą, kad juo tapęs ir savarankiško gyvenimo pradžia stokodamas lėšų, kurių iš gimtųjų namų nesitikėjo, nes mokydamasis savo dalį buvo „sunaudojęs su kaupu“²¹, pats nenuslystų nuo doros kelio²². Šis nerimas keitė jau, regis, tvirtai pasirinktus gyvenimo prioritetus – P. Leonas ryžosi sukti į valdišką tarnybą ir susitaikyti su mintimi, jog ilgiems metams teks skirtis su gimtuoju kraštu ir, tikriausia, su puoselėtu idealu tam kraštui dirbti.

13 Merkelis, A., *supra* note 4, p. 716–717.

14 *Ofic. išrašas iš A. Kriščiukaičio tarnyb. lapo*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA). F. 631, ap. 3, b. 354, lap. 25.

15 Leonas, P. Antanas Kriščiukaitis – vyriausias Lietuvos teisėjas (Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas). *Rytas*. 1931, 88.

16 Bumblys, V., *supra* note 2, p. 119.

17 A. Kriščiukaičio autobiografija, *supra* note 11, lap. 1.

18 Toliušis, Z., *supra* note 3, p. 10.

19 Leonas, P. *Mano pergyvenimai ir atsiminimai*. D. 3 (1889–1897). MAVB. F. 117–1076, p. 67.

20 Leonas, P. *Advokatų profesija ir jų organizacija*. Kaunas, 1930, p. 22.

21 Leonas, P. *Autobiografija*. MAVB. F. 117–2341, p. 3.

22 Leonas, P., *supra* note 19, p. 45.

Paskyrimą 1892 m. jis gavo į Vidurinę Aziją, į Turkestaną. Dirbdamas čia – Taškente, Samarkande, Naujajame Margelane – per trylika metų perėjo svarbiausias darbo teisme pakopas nuo tarytojo iki apygardos teismo teisėjo.

Gyvendamas toli nuo savo krašto, dėl karjeros P. Leonas neišsižadėjo demokratinių pažiūrų. Dėl jų, pasireiškusių viešu konstitucinių reformų Rusijoje reikalavimu, pasakjo paties – „šiek tiek prisidėjus“ prie revoliucijos²³, 1906 m. pradžioje iš teismo jis buvo pašalintas²⁴. Neliko nieko kita, kaip tik peržiūrėti savo nuostatas dėl darbo advokatūroje. Tačiau ne moralinių principų požiūriu – dabar P. Leono materialinė padėtis buvo kita, o ir pats, jau subrendęs ir gyvenimo užgrūdintas, galėjo pasitikėti savo valios tvirtumu.

Su valdiškos tarnybos netekimu nutrūkus saitams, rišusiems su tolimu svetimu kraštu, P. Leonas grįžo į Lietuvą ir buvo priimtas advokatu prie Vilniaus Teismo rūmų su gyvenamąja vieta Kaune²⁵. Netrukus pajuto, kad darbas sekasi ir, svarbiausia, nėra toksai atgrasus, kaip kad kadaise buvo susidaręs apie jį vaizdą. Suprato, kad svarbiausia – požiūris į profesiją ir tvirtos moralinės nuostatos.

Neužsisklęsdamas profesinėje veikloje, Lietuvoje jis virto „tuo centriniu asmeniu, apie kurį sukosi visas anuometinis viešas gyvenimas“²⁶: įsitraukė į kultūros ir švietimo draugijų veiklą, aktyviai dirbo pats ir rėmė jas lėšomis, padėjo organizuoti pirmąjį Lietuvių moterų suvažiavimą²⁷. Išrinktas 1907 m. nuo Suvalkų gubernijos į II Valstybės dūmą, išsilaikiusią vos tris mėnesius, P. Leonas joje mėgino kelti Lietuvos autonomijos bei žemės reformos klausimus, reikalavo sutvarkyti švietimo reikalus, priminė Vilniaus universiteto uždarymą. Į III ir IV Dūmas būti renkamas atsakė²⁸, jo parengtą Lietuvos autonomijos projektą jose toliau kėlė M. Yčas. 1910 m. P. Leonas buvo išrinktas Kauno miesto savivaldybės (Dūmos) nariu²⁹.

Geografiškai atskirti vienas nuo kito, A. Kriščiukaitis ir P. Leonas tarpusavio ryšių nenutraukė – susirašinėjo, o P. Leonui tapus Dūmos deputatu, A. Kriščiukaitis, tuo metu darbavęsis Tichvine, aplankė jį Peterburge³⁰.

Prisidėjus Pirmajam pasauliniam karui P. Leonas persikėlė į Vilnių (likti tvirtovės mieste Kaune jam neleista³¹) ir tapo sąjūdžio pagalba nukentėjusiems nuo karo

23 Leonas, P., *supra* note 21.

24 Leonas, P. *Mano pergyvenimai ir atsiminimai*. D. 4. (1897–1906). MAVB. F 117–1077, p. 94–97; Biržiška, V., *supra* note 3.

25 Toliušis, Z., *supra* note 3, p. 11.

26 *Ibid.*, p. 13.

27 Leonas, P. *Mano pergyvenimai ir atsiminimai*. D. 5. (1906–1914). MAVB. F 117–1078, p. 60; Profesoriumi Petriui Leonui 70 metų. *Lietuvos žinios*. 1934, 262; Skipitis, R., *supra* note 3, p. 25.

28 Leonas, P., *supra* note 27, p. 39, 43, 60, 65; Profesoriumi Petriui Leonui 70 metų, *supra* note 27; Skipitis, R., *supra* note 3, p. 27; Toliušis, Z., *supra* note 3, p. 13–14, 16.

29 Leonas, P., *supra* note 27, p. 102.

30 Prof. P. Leono žodis. *Teisė*. 1933, 24: 255.

31 Leonas, P. *Mano pergyvenimai (1914–1919)*. MAVB. F. 117–1204, p. 25.

šelpiti veikėju³², vėliau šalpos darbui vadovavo pasitraukęs į Rusiją. Čia įsitraukė į aktyvią politinę veiklą siekiant Lietuvai autonomijos, o politinei situacijai keičiantis, ją ėmė orientuoti į visišką savo krašto nepriklausomybę. Jis buvo vienas iniciatorių, kuriant vidurio grupei priklausančią Demokratinę tautos laisvės santaros partiją, parašė jos programos projektą³³, talkinamas K. Jablonskio ir T. Petkevičiaus parengė Lietuvai laikinos konstitucijos ir kai kurių kitų įstatymų projektus³⁴.

Į jau paskelbusią nepriklausomybę, bet faktiškai dar vokiečių okupuotą Lietuvą P. Leonas grįžo 1918 m. gegužę.

Dabar jų – P. Leono ir A. Kriščiukaičio – laukė dideli darbai savam kraštui.

2. Nepriklausomos Lietuvos teisingumo baruose

Lietuvos nepriklausomybę A. Kriščiukaitis ir P. Leonas sutiko pasiekę garbų amžių – įpusėję šeštąją dešimtį. Bet metų naštos jie nepaisė, o įgimtą energiją ir sukauptą gyvenimo patyrimą nedvejodami paskyrė savo krašto reikalams: vos pajutę galėsią jam būti naudingi, jie visa savo esybe paniro į sudėtingą valstybės atkūrimo darbą ir leidosi būti panaudojami svarbiausiuose baruose. Per tuos keliolika jiems gyventi likusių metų buvo parengti dideli išliekamos reikšmės darbai, pelnę jiems šlovę, dėl kurios juos minime ir šiandien.

Vos sugrįžę į Tėvynę, A. Kriščiukaitis ir P. Leonas ėmėsi talkinti Valstybės Tarybai, rengdami su kitais lietuvių teisininkais Steigiamojo Seimo rinkimų, savivaldybių, kitus įstatymų projektus³⁵. Formuojant pirmąją Lietuvos vyriausybę, abu jie buvo tarp kandidatų teisingumo ministro arba valstybės kontrolieriaus pareigoms užimti³⁶. Tačiau teisingumo ministru tapo P. Leonas, o A. Kriščiukaitis, sukaupęs didžiulę patirtį teismo darbe, Valstybės Tarybos Prezidiumo gruodžio 10 d. buvo paskirtas būsimo Vyriausiojo Tribunolo pirmininku³⁷.

Pirmiesiems teisingumo ministrui ir aukščiausios teismų sistemos grandies vadovui P. Leonui ir A. Kriščiukaičiui patikėta kloti mūsų teismų santvarkos pamatus.

Teisingumo ministru P. Leonas buvo iš eilės dviejuose – A. Voldemaro ir pirmajame M. Sleževičiaus – kabinetuose (1918 11 11–12 26–1919 03 12). Per šį vos keturių mėnesių laikotarpį suspėta parengti ir paskelbti teismų organizacijai skirtus

32 Skipitis, R., *supra* note 3, p. 25.

33 Leonas, P., *supra* note 31, p. 159, 174, 217–218; Skipitis, R., *supra* note 3, p. 27.

34 P. Leono raštas Lietuvos valstybės tarybai. LCVA. F. 1014, ap. 1, b. 27, lap. 1.

35 Lietuvos valstybės tarybos protokolai 1917–1918. Sudarė A. Eidintas ir R. Lopata. Vilnius: Mokslas, 1991, p. 397–398.

36 Yčas, M. Lietuvos Vyriausybės sudarymo etapai ir jos pirmieji žingsniai. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928*. Kaunas: Vyriausias Lietuvos Nepriklausomybės 10 metų sukaktuvėms ruošti komitetas, 1930, p. 65.

37 Laikinosios Vyriausybės įsakymai. *Lietuvos aidas*. 1918, 156.

įstatymus, svarbiausia – jo paties, padedamam A. Kriščiukaičiui, P. Šniukštai, V. Sidzikauskui ir keletui kitų teisininkų³⁸, parengtą Laikinąją Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo³⁹ įstatymą ir jo pagrindu organizuoti provizorinę, bet išsilaikiusią iki 1933 m. trijų grandžių teismų sistemą, formuojamą skyrimo būdu. Nemažai svarbių dalykų – kas darytina su okupacinių teismų bylomis, kokius imti teismo mokesčius, kieno vardu daromi teismo sprendimai ir kt. – teko nustatyti teisingumo ministro aplinkraščiais ir įsakymais⁴⁰.

Ketvirtojoje (taip pat M. Sleževičiaus) Vyriausybėje (1919 04 12–1919 10 07) P. Leonas buvo vidaus reikalų ministru. Daug pasidarbuota įstatymų leidimo darbe – pats jis labiausiai vertino Steigiamojo Seimo rinkimų bei Savivaldybių įstatymų, tiesa, išleistų P. Leonui jau pasitraukus iš Kabineto, parengimą, pareikalavusį „daug intelektualinio darbo“⁴¹; jam aktyviai dalyvaujant taip pat parengti Draugijų, Spaudos, Pasų, Svetimšalių ir kt. įstatymai. Įdėta nemaža pastangų kuriant ir tobulinant administracijos bei savivaldybių struktūras ir organizuojant jų darbą.

Kaip visuotinai pripažinto autoriteto, objektyvaus ir teisingo žmogaus, šitiki nusio, „kad bendriems tautos gyvybės reikalams rūpinti reikia jungti visas veikiančias tautos jėgas“, o „atskirų asmenų ambicijos ir troškimai, atskirų grupių (partijų) siekimai turi nusileisti prieš tautos gyvybinius reikalus“⁴², P. Leono kandidatūra į atsakingiausius valstybės postus buvo priimtina daugumai politinių grupuočių. Vyriausybės sudėtyje ją norėta matyti ir kituose iki Steigiamojo Seimo veikusiuose ministrų kabinetuose, bet jis pats siūlymų nepriėmė, atsisakydamas įeiti į vien tik iš dešiniųjų sudarytus P. Dovydaičio bei E. Galvanausko kabinetus⁴³. Vėliau, rengiantis liaudininkų koalicijai su krikščionimis demokratais ir ieškant abiem partneriams priimtino sąžiningo ir politiškai neangažuoto žmogaus, P. Leono kandidatūra nekart (1920, 1922, 1923 m.) politiniuose sluoksniuose diskutuota valstybės prezidento postui užimti⁴⁴. Pagaliau, jo rimtumas, nešališkumas ir teisingumas lėmė, jog, vieningu politinių grupių sutarimu, renkant Steigiamąjį ir kitus tris demokratinius seimus, jis buvo nepamainomu Vyriausiosios rinkimų komisijos pirmininku⁴⁵.

Nemažiau savęs Lietuvos teismų sistemos kūrimui atidavė A. Kriščiukaitis. Tiesa, dėl bolševikų ir lenkų invazijos jis, kaip Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas, 1918 m.

38 Leonas, P., *supra* note 31, p. 371.

39 Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 2/3–26.

40 *Lietuvos teismas 1918–1928*. Red. A. Kriščiukaitis. Kaunas: Teisingumo ministerija, 1930, p. 208.

41 Leonas, P., *supra* note 31, p. 397.

42 *Ibid.*, p. 1–2.

43 Leonas, P., *supra* note 31, p. 414; Leonas, P. *Mano atsiminimai ir pergyvenimai*. D. 7. MAVB. F 117–1080, p. 1.

44 Leonas, P., *supra* note 31, p. 428–430, 43–439.

45 Skipitis, R., *supra* note 3, p. 28.

gruodyje iš vokiečių okupacinio aukščiausiojo teismo perėmęs šešias bylas⁴⁶, tuokart daugiau nuveikti nespėjo. Gavęs besikeliančios į Kauną Teisingumo ministerijos įgaliojimą atsiradus galimybei atstovauti jai Vilniuje, jis laikinai liko okupuojamoje sostinėje⁴⁷, ėmėsis mokytojo lietuvių gimnazijoje darbo⁴⁸. Tik gavęs teisingumo ministro įsakymą, jis atvyko į laikinąją sostinę⁴⁹, kurioje 1919 m. birželyje Vyriausiasis Tribunolas pradėjo savo veiklą⁵⁰.

A. Kriščiukaičiui teko organizuoti Tribunolą ir ganėtinai sudėtingą nenusistovėjusį jo darbą.

Vyriausiasis Tribunolas Laikinajame Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatyme apibūdintas apeliacine instancija apygardos teismuose pirmąja instancija išnagrinėtoms byloms, bet po to jo kompetencija buvo sparčiai plečiama: jam pavestos apeliacinio ir kasacinio teismo funkcijos Armijos teismo byloms⁵¹, kasacinės instancijos galios išplėstos kai kurioms bendrosios kompetencijos teismų bylų kategorijoms⁵², 1922 m. įsigaliojusi Lietuvos Valstybės Konstitucija Tribunolą paskelbė teismu baudžiamosioms byloms, Seimo iškeltoms Respublikos Prezidentui ir Vyriausybės nariams. Įgyvendinant Klaipėdos krašto statuto⁵³ nuostatą apie krašto įjungimą į Tribunolo jurisdikciją, 1924 m. nustatyta jo kompetencija nagrinėjant skundus dėl krašto teismų sprendimų bei nutarimų⁵⁴. Tribunolui taip pat priklausė bylų priklausomybės ginčai, o kai kurie kiti įstatymai pavedė dar ir administraciniam teismui būdingų kompetencijos dalykų. 1933 m. Teismų santvarkos įstatymas⁵⁵ Vyriausiąjį Tribunolą skelbė kasaciniu teismu bendrosios kompetencijos, tarp jų ir Klaipėdos krašto, taip pat karinių teismų byloms ir byloms, kurias jam paveda kiti įstatymai; jų, skelbiančių apie galimumą tam tikrus administracinių institucijų veiksmus skųsti Vyriausiajam Tribunolui, skaičius sparčiai didėjo (iki 1938 m. jis pasiekė šešias dešimtis⁵⁶).

Ne mažiau svarbia Vyriausiojo Tribunolo funkcija laikyta įstatymų aiškinimas, atliekamas jo teisiamajai kolegijai vykdant valstybei vieningo teismo funkciją⁵⁷, arba

46 Lietuvos teismas, *supra* note 40, p. 19.

47 Leonas, P., *supra* note 31, p. 390.

48 *Ibid.*, p. 256.

49 *Ibid.*, p. 19.

50 Lietuvos teismas 1918–1928, *supra* note 40, p. 19, 210.

51 Laikinieji Armijos teismo įstatai. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 10-130.

52 Laikinojo Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo, civilinio ir baudžiamojo proceso įstatymų pakeitimas ir papildymas. *Vyriausybės žinios*. 1921, Nr. 68-607.

53 Konvencija dėl Klaipėdos teritorijos. I priedėlis. *Vyriausybės žinios*. 1924, Nr. 169-1186.

54 Laikinojo Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymo pakeitimas. *Vyriausybės žinios*. 1924, Nr. 151-1078.

55 Teismų santvarkos įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1933, Nr. 419-2900.

56 Apžvalga. III. Administracinio teismo įstatymo projektas. *Teisė*. 1938, 44: 522.

57 Paaiškinimas įstatymui „Laikinis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas“. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 2-3/27.

jo Visuotiniam susirinkimui aiškinant teisingumo ministro ar Tribunolo pirmininko iškeltus teismų nevienodai sprendžiamus ar jo teisiamajai sudėčiai abejones keliančius teisės klausimus. Sudarydama šiai aukščiausios kvalifikacijos teisininkų kolegijai nuolatinę prieigą prie teismo bylų masės, ši veikla sudarė jai sąlygas vertinti jų medžiagą galiojančių įstatymų šviesoje, juos aiškinti bei dėl jų taikymo reikšti autoritetingą nuomonę, sudarant prielaidas vienodam visose teismų grandyse bei visuose teismuose įstatymų suvokimui ir taikymui.

Nepaisant Vyriausiojo Tribunolo funkcijų ir darbo apimties spartaus didėjimo, pradžioje teko tenkintis minimaliu teisėjų skaičiumi: tik 1921 m. vasarą paskirtas trečias Tribunolo narys⁵⁸. Stokojant žmonių, Vyriausiojo Tribunolo trečiuoju teisišiosios kolegijos nariu įstatymas leido į posėdžius kviešti apygardos teismo narį arba net prisiekusįjį advokatą⁵⁹. Tokios praktikos atsisakyta tik 1933 m. Tuomet jame, įskaitant pirmininką ir skyrių pirmininkus, jau dirbo penkiolika teisėjų⁶⁰, buvo organizuoti Civilinis bei Baudžiamasis, taip pat Klaipėdos krašto skyriai, prie Tribunolo veikė teisėjų Drausmės teismas, taip pat teisėjų egzaminų komisija.

Būdamas Tribunolo pirmininko poste, A. Kriščiukaitis dalyvavo ir pirmininkavo priimant visus svarbiausius bylų sprendimus ir dėl savo pareigų bei autoriteto daugiau turėjo įtakos teismo sprendimų turiniui nei kuris kitas kolegijos narys.

Įgyvendinant teisės aiškinimo funkciją, A. Kriščiukaičiui pačiam teko rūpintis Vyriausiojo Tribunolo nutarimų viešinimu, pirmiausia tam panaudojant pradėtą leisti žurnalą „Teisė“: jo puslapiuose reguliariai skelbtos dažnai paties pirmininko parengtos Tribunolo praktikos apžvalgos⁶¹.

Kaip Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas, A. Kriščiukaitis daug padarė įtvirtinant teismuose lietuvių kalbą. Nors jau Laikinajame Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatyme buvo nustatyta, jog teismo kalba esanti lietuvių kalba, kai kurie proceso dalyviai, menkai temokėdami lietuviškai, ir toliau mėgino kalbėti bei dokumentus rašyti rusiškai. Svetimos kalbos teismuose ryžtingai atsisakyta Vyriausiajam Tribunalui 1920 m. liepos 31 d. nutarime įsakmiai nurodžius teismo kalba esant tik lietuvių kalbą⁶². Nutarimas sukėlė tam tikrą svetimkalbių advokatų nepasitenkinimą, bet ir jie buvo priversti paklusti ir teismo posėdžiuose prabilti lietuviškai.

Tribunolo pirmininkas A. Kriščiukaitis ne tik pats rengė, bet ir neretai redagavo kitų teisėjų parašytus Vyriausiojo Tribunolo dokumentus, taip pat teismo dokumentų bei

58 Teisingumo ministerijos įsakymas Nr. 108. *Laikinosios vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 8, p. 6; Įsakymas. *Vyriausybės žinios*. 1921, Nr. 67-601.

59 Laikinojo Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymo pakeitimas. *Vyriausybės žinios*. 1924, Nr. 160-1140; 1926, Nr. 238-1543.

60 Teisingumo ministerijos etatų pakeitimas. *Vyriausybės žinios*. 1933, Nr. 422-2917.

61 Bumblys, V., *supra* note 2, p. 157.

62 Kr[iščiukaitis], A. Vyriausiojo Tribunolo praktika. *Teisė*. 1922, 1: 47.

įvairių raštų pavyzdžius bei blankus⁶³, mokė darbuotojus be kalbos klaidų, taisyklingai juos rašyti.

Nemaža A. Kriščiukaitis prisidėjo prie kitų teisinių institucijų, tarp jų ir prie advokatūros, organizavimo. Vyriausiojo tribunolo iniciatyva 1920 m. pabaigoje priėmę advokatai susibūrė į autonominę korporaciją ir išsirinko tarybą, buvusią Tribunolo žinioje ir priežiūroje⁶⁴.

Sudarius jų organizaciją, daugiau nei dvylika metų (1926–1938) Lietuvos advokatų tarybos pirmininku buvo P. Leonas, vėl grįžęs prie advokato darbo po to, kai pasitraukė iš Vyriausybės sudėties.

Advokato profesijoje, kaip ir apskritai gyvenime, jis laikėsi aukštų dorovės principų ir siekė daryti visa, kad ir kiti jų laikytųsi. Jo įsitikinimu, advokatas privalo sąžiningai ir rūpestingai atstovauti savo klientų reikalams ir kuo mažiausia galvoti apie honorarą⁶⁵. P. Leonas nesutiko su visuomenėje paplitusia nuomone, jog teisiniame procese, kurio esmę sudaro ginčas tarp besiteisiančių šalių, viena iš jų visada turinti būti neteisi, todėl vienas iš advokatų, atstovaujančių skirtingų besiginčijančių šalių interesams, esą neišvengiamai turįs įrodinėti, kad neteisinga yra teisinga ar atvirkščiai. Jo manymu, advokatas ne tik gali, bet ir privalo ieškoti vienos, bendros abiem šalims, tikrosios tiesos⁶⁶, privalo klausytis sąžinės balso, savo kelrode žvaigžde laikyti aukštą profesijos tikslą; tai esą saugotą jį nuo nukrypimų iš doros kelio⁶⁷.

Tiek A. Kriščiukaitis, tiek P. Leonas, pripažinti teisės autoritetai, buvo pasitelkiami, valdantiejiems prireikus itin visapusiškų teisės žinių ir autoritetingos nuomonės. P. Leonas buvo paskirtas pirmininku, o A. Kriščiukaitis vicepirmininku komisijos, Ministrų kabineto sudarytos 1919 m. pabaigoje būsimos Lietuvos konstitucijos priešprojekčiui parengti⁶⁸. Juos kvietėsi ekspertais Steigiamojo Seimo komisijos, jie dalyvavo teisiniu požiūriu redaguojant Steigiamajame Seime parengtą Lietuvos Valstybės Konstitucijos projektą⁶⁹, konsultavo rengiant Žemės reformos įstatymo, Lietuvos universiteto statuto ir kt. projektus⁷⁰. Kaip Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas, A. Kriščiukaitis daug prisidėjo prie teismų veiklą reglamentuojančių įstatymų kūrimo ir tobulinimo, dalyvaudamas Teisingumo ministerijos tarybos darbe, taip pat įvairiose kitose teisės aktų rengimo komisijose. Nuo 1929 m. darbuodamasis Valstybės Taryboje kaip žinovas bendradarbis, jis prisidėjo

63 Stravinskas, P. Mūsų neužmirštamieji. *Teisinių žinių*. 1965, 27–28: 43.

64 *Lietuvos teismai 1918–1928*, *supra* note 40, p. 190.

65 Skipitis, R., *supra* note 3, p. 26.

66 Leonas, P., *supra* note 20, p. 22–23.

67 *Ibid.*, p. 27.

68 *Ministrų kabineto 1919 12 05 pos. protokolas*. LCVA. F. 923, ap. 1, b. 57, lap. 218.

69 *Steigiamojo seimo Bendrosios teisės komisijos ekspertų nuomonės dėl Konstitucijos projekto*. LCVA. F. 1557, ap. 1, b. 171, lap. 1–7; Leonas, P., *supra* note 43, p. 34–35.

70 *Ibid.*, p. 34; Tamošaitis, A., *supra* note 3, p. XVI.

prie 1933 m. Teismų santvarkos, Civilinės metrikacijos įstatymų, Baudžiamojo statuto pakeitimo ir kitų svarbiausių teisės aktų projektų rengimo⁷¹.

3. Ugdant Lietuvos teisininkus

3.1. Specialistų rengimas. Organizuoti teismų sistemą valstybingumą atgavusioje Lietuvoje nebuvo paprasta jau vien dėl pasirengusių šiai veiklai žmonių stokos: sunkios, didelio pasiaukojimo ir materialinių išteklių reikalavusios sąlygos teisiniui išsilavinimui įgyti lėmė, kad teisininkų, reikalingų visoms atsikuriančios valstybės žinyboms, Lietuvoje buvo nedaug. Vien teisingumo darbui organizuoti, apytiksliais skaičiavimais, reikėjo bent dviejų šimtų specialistų, tuo tarpu teisingumo ministras P. Leonas tedisponavo vos dviem dešimtimis lietuvių teisininkų, maždaug kita tiek Lietuvoje gyvenusių teisininkų nelietuvių – žydų, rusų, lenkų, vokiečių – dažnai nemokėjo lietuviškai kalbėti, juolab – rašyti. Ministras suprato tuomet skiriamų teisėjais specialiai tam nepasirengusių žmonių padėtį ir guodė juos, jog, nepavykus teisingai pritaikyti įstatymą, atitaisydama aukštesnioji instancija, akcentuodamas svarbiausia – byla turinti būti sprendžiama sąžiningai⁷².

Didelės viltys, sprendžiant teisės specialistų stokos problemą, sietos su Lietuvos universitetu 1922 m. įkūrimu, dėl to paties specialistų trūkumo taip pat susidūrusiu su rimtais sunkumais – žmones tam reikalui teko parinkti iš praktikų, nesant ten kam juos pakeisti. Profesūros būsimam Teisų fakultetui paieškoms talkino Lietuvos teisininkų draugija, kurios tuometis valdybos pirmininkas A. Kriščiukaitis pasiūlė septynis teisininkus, tarp jų P. Leoną⁷³, jau spėjusį išmėginti save eidamas teisės enciklopedijos ir civilinės teisės lektoriaus pareigas 1920 m. įsteigtuose Aukštuosiuose kursuose⁷⁴. Respublikos Prezidento 1922 m. birželio 20 d. aktu paskirtas profesoriumi⁷⁵, jis buvo išrinktas dekanu⁷⁶ ir tęsė profesūros telkimą iš žmonių, kurių dauguma, kaip ir jis pats, tam specialiai nebuvo ruošęsi. Jau tų pat metų rudenį fakulteto taryboje atkreiptas dėmesys į A. Kriščiukaičio, kaip ilgamečio specialisto „teisės teorijos ir praktikos srityje“, potencialias galimybes, jį pakviečiant Baudžiamojo proceso katedros ordinariniu profesorium⁷⁷; nepaisydamas užimtumo Vyriausiajame Tribunole, šis kvietimą priėmė, reikšdamas „giliausią dėkingumą už tą pasiūlymą, kuris man yra didžiai garbingas“⁷⁸.

71 Masiulis, B. Valstybės Taryba. *Teisininkų žinios*. 1958, 25–26: 12–14.

72 Skipitis, R. *Nepriklausomą Lietuvą statant*. Chicago: Terra, 1961, p. 54.

73 *Lietuvos teisininkų draugijos valdybos 1922 04 13 rašto Universiteto rektoriui nuorašas*. LCVA. F. 391, ap. 4, b. 773, lap. 40.

74 *P. Leono trumpas curriculum vitae* (1930). LCVA. F. 391, ap. 4, b. 869, lap. 132.

75 *Lietuvos universiteto rektoriaus 1922 07 05 įsakymo nuorašas*. LCVA. F. R-856, ap. 2, b. 734, lap. 34; *Vytauto Didžiojo universitetas Kaune 1922–1932*. Kaunas, 1932, p. 495.

76 *Teisų fakulteto tarybos posėdžių protokolai*. LCVA. F. 631, ap. 1, b. 221, lap. 3.

77 *Teisų fakulteto tarybos posėdžių protokolai*. LCVA. F. 631, ap. 1, b. 221, lap. 20.

78 *A. Kriščiukaičio 1922 10 30 raštas Teisų fakulteto dekanui*. LCVA. F. 631, ap. 3, b. 354, lap. 1.

Net ir būdamas dekanu ir, vadinasi, praktiškai turėdamas didesnę pasirinkimo galimybę, ilgametis praktikas P. Leonas pats sutiko užimti Teisės enciklopedijos, o netrukus dar ir Teisės filosofijos istorijos katedras: pakviestiesiems kratantis teorinio filosofinio pobūdžio disciplinų, jas pasiėmė sau. Vėliau jis prisimins, kaip tai buvo sunku, reikalavo didžiulių valios pastangų ir intelektualinės įtampos. Dėstymą komplikavo tai, kad lietuvių kalba tai buvo naujas dalykas, jam neturėta ne tik literatūros, bet ir atitinkamos terminijos. Rengtis paskaitoms beveik kasdien tekdavę keltis 2–3 val. nakties⁷⁹, bet pastangos nenuėjo veltui: studentams jis imponavo žiniomis, dėstomojo dalyko išmanymu, universitete jis buvo laikomas nepamainomu teisės teoretiku. Jo paskaitos nebuvusios įmantrios, jis nepretendavo į iškalbos viršūnes, kaip lektorius netgi buvęs sausokas, bet kalbėjęs aiškiai ir suprantamai, jaunimą traukė nuoseklus, gyvais pavyzdžiais iliustruojamas pasakojimas⁸⁰.

Rūpindamasis studentų intelektualine branda, P. Leonas savo lėšomis įsteigė geriausių studentų rašto darbų premijavimo fondą⁸¹.

Kasmet perrenkamas į fakulteto dekaną pareigas, P. Leonas darbavosi iki 1933 metų. Visuomet buvo teisingas, mokėdavo susivaldyti, gerbti kito žmogaus įsitikinimus, studentų prasižengimus stengdavosi pašalinti pats, nekeldamas reikalo viešumon⁸².

Prof. A. Kriščiukaičis būsiamiems teisininkams skaitė baudžiamojo proceso kursą ir vedė šio dalyko seminarus. Jo paskaitas studentai stropiai lankė ir labai atidžiai klausė, juos domino seminarų medžiagai naudojamos realios teismo bylos⁸³. Klausydamiesi A. Kriščiukaičio skaitomų baudžiamojo proceso paskaitų, studentai įgydavo ne tik teisinių, bet ir kalbinių žinių – jos buvo gyvas taisyklingos kalbos pavyzdys, profesorius nevengdavo pakritikuoti netaisyklingus posakius, stengdamasis nuo jų atratinti studentiją⁸⁴. Nepaisant užimtumo Vyriausiajame Tribunole, į darbą universitete jis žiūrėjo be galo atsakingai – nepasitaikė atvejo, kad per darbo jame dešimtmetį A. Kriščiukaičis būtų praleidęs bent vieną paskaitą ar fakulteto tarybos posėdį⁸⁵.

Abiem garbingiems veteranams sulaukus 65 metų amžių, 1929 m. jie oficialiai pareiškė apie savo atsistatydinimą, bet, gavę fakulteto tarybos kvietimą toliu eiti profesoriaus pareigas „tuo tarpu bent penkeriems metams“, o P. Leonas – dar ir toliau vadovauti fakultetui⁸⁶, sutiko darbą tęsti. Tik naujam universiteto statutui⁸⁷ nustačius pasiekusiam šį amžių mokslo personalui reikalavimą būti perrenkamam kasmet, kaskart gaunant

79 Leonas, P., *supra* note 43, p. 25, 41.

80 Audėnas, J. *Paskutinis posėdis*. Vilnius, 1990, p.71; Gliuda, J. Žiburiams tebežiburiuojant. *Teisinių žinios*. 1965, 27–28: 19.

81 *Teisų fakulteto tarybos posėdžių protokolai*. LCVA. F. 631, ap. 1, b. 224, lap. 136, 141.

82 Tamošaitis, A., *supra* note 3, p. XVII–XVIII.

83 A. Kriščiukaičio fakulteto apyskaitai žinios. MAVB. F. 163–857, lap. 9–10.

84 Stravinskas, P., *supra* note 63, p. 43.

85 *Supra* note 8, p. 254.

86 *Teisų fakulteto tarybos posėdžių protokolai*. LCVA. F. 631, ap. 1, b. 224, lap. 50, 64.

87 Vytauto Didžiojo universiteto statutas. *Vyriausybės žinios*. 1930, Nr. 330-2267.

dar ir švietimo ministro sutikimą, A. Kriščiukaičiui leista eiti pareigas dar ir 1933–1934 mokslo metais⁸⁸. Sudėtingiau šiuo požiūriu reikalai susiklostė P. Leonui: fakulteto tarybai 1933 m. paprašius Švietimo ministerijos metams pratęsti jam darbą, gautas neigiamas atsakymas⁸⁹. Rezultatų nedavė ir papildomi universiteto vadovybės žygiai⁹⁰. Šis faktas visuomenėje įvertintas valdančiųjų siekimu atsikratyti profesoriaus dėl liberalių jo pažiūrų, kurios, susiformavusios jaunystėje, kintant istorinėms aplinkybėms, darėsi vis radikalesnės, o papūtus Europoje autoritarizmo vėjams, jis dar garsiau prakalbo apie laisvę ir demokratiją, smerkė 1926 m. gruodžio 17 d. perversmą Lietuvoje, kritikavo jo įvestą režimą.

Pažymėdama P. Leono nuopelnus „tiek Lietuvos politiniame, tiek kultūriniame gyvenime, tiek universiteto ir Teisių fakulteto darbe, tiek teisės mokslo ir teisėtumo Lietuvoje kūrybos srityje“, tų pačių 1933 m. rudenį universiteto taryba išrinko jį garbės profesoriumi⁹¹, ne tik atiduodama pagarbą veteranui, bet ir sudarydama galimybę skaityti studentams paskaitas, kad ir be atlyginimo. Spėjės pamėgti darbą su akademiniais jaunimu, P. Leonas ja pasinaudojo⁹², skaitydamas teisės ir valstybės pagrindinių dėsnių, vėliau teisės filosofijos ir, pagaliau, sociologijos kursus⁹³.

3.2. Teisinė kalba ir teisinė literatūra. Dėl didelio užimtumo P. Leonas negalėjo atsi-dėti mokslui, nors potencialių galimybių tam neabejotinai turėjo. Apie tai galima spręsti iš jo palyginti nedidelės apimties bet originalių ir gilaus turinio monografijų „Demokratija ir parlamentarizmas“, „Istorinė žmoniškumo, etikos ir teisės evoliucija“ ir kt. bei mokslinių straipsnių, daugiausia skelbtų žurnaluose „Teisė“, „Kultūra“ ir kt. – „Kolektyvizmo pradai Lietuvos civilinės teisės novelėse“, „Teisės reliatyvumas“, „Istorinė žmoniškumo, etikos ir teisės evoliucija“, „Individualumo ir kolektyvumo pradai demokratinėse valstybėse“, „Žmogaus progreso varikliai ir stabdžiai“ ir kitų. Į visus savo nagrinėjamus dalykus jis buvo linkęs žvelgti iš filosofinės erdvės, ieškojo reiškiniių esmės, jų atsiradimo, kaitos priežasčių ir sąsajų. Už nuopelnus mokslinėje kūryboje, 1932 m. jam suteiktas teisės mokslų daktaro *honoris causa* laipsnis⁹⁴.

Jaunas Lietuvos universitetas susidūrė su nepaprastai aštriu vadovėlių ir apskritai specialios literatūros trūkumu, todėl visuomet labai pareigingas, pirmiausia norėdamas pagelbėti studentijai, P. Leonas pats uoliai rūpinosi vadovėlių rašymu: 1924 m. iš spaudos išėjo jo „Teisės enciklopedijos paskaitos“ (1931 m. išleista patobulinta šio vadovėlio lai-

88 Švietimo ministerijos 1933 05 05 raštas universiteto rektoriui. LCVA. F. 631, ap. 3, b. 354, lap. 29.

89 Teisių fakulteto tarybos posėdžių protokolai; Švietimo ministerijos 1933 05 05 rašto nuorašas. LCVA. F. 631, ap. 1, b. 222, lap. 9; f. 391, ap. 4, b. 856, lap. 460.

90 Švietimo ministerijos 1933 07 04 rašto VDU rektoriui nuorašas. LCVA. F. 391, ap. 4, b. 856, lap. 254.

91 Vytauto Didžiojo universiteto tarybos posėdžio protokolo nuorašas; Teisių fakulteto tarybos posėdžių protokolai. LCVA. F. 391, ap. 4, b. 860, lap. 115; f. 631, ap. 1, b. 225, lap. 24.

92 Vytauto Didžiojo universiteto Senato posėdžių protokolai. LCVA. F. 631, ap. 12, b. 694, lap. 9.

93 Tamošaitis, A., *supra* note 3, p. XVIII.

94 *Supra* note 92, lap. 172.

da), po to – „Teisės filosofijos istorija“ ir jos papildymai, parengė „Sociologijos paskaitas“, bet jos pasirodė jau po autoriaus mirties. P. Leono vadovėliai nebuvo svetimų minčių kompiliacijos, į juos jis įdėjo originalius savo samprotavimus, jie „pagaudavo savo polėkiu, lyg į kiekvieną autorių Leonas įėjo, nušvietė jį iš vidaus savo nuotaika“⁹⁵.

Profesorius A. Kriščiukaitis, nepaprastai užsiėmęs teismų, organizaciniais ir kitais reikalais, tiesiogiai mokslinėje veikloje dalyvavo dar mažiau, tarsi nepaliko įsimenančių mokslo darbų. Tačiau apibendrinant jo nueitą gyvenimo kelią pagrįstai pažymima, jog nesama teisės mokslo ir praktikos srities, kurioje jis „nebūtų įdėjęs savo žinių ir darbo“⁹⁶.

Reikšmingu A. Kriščiukaičio darbu laikytinas teisingumo ministro A. Tumėno pavedimu laisvai jo redaguotas Lietuvoje galiojusio ikikarinio Rusijos baudžiamojo proceso kodekso lietuviškas tekstas, radus reikalą jį keičiant ar įdedant naujus straipsnius, o mintis reiškiant lietuviškai, stengiantis tik neiškreipti jų prasmės⁹⁷. Šiuo būdu parengtas pavyzdinis greitai prigijusių lietuviškų baudžiamojo proceso terminų kompleksas.

Ypač daug A. Kriščiukaitis pasidarbavo redaguodamas įvairių teisinę literatūrą.

Jaunoje Lietuvos valstybėje, laikinai palikusioje galioti žymią dalį iki nepriklausomybės atgavimo joje veikusių svetimų įstatymų, ne tik tie įstatymai, bet ir teisinė literatūra pradžioje buvo prieinama tik svetimomis kalbomis, todėl galimybė šią medžiagą publikuoti lietuviškai buvo gyvybiškai būtina. A. Kriščiukaičio redaguojamoje „Teisėje“ ėmė reikštis Lietuvos teisininkų jėgos, žurnalo dėka visuomenei tapo žinomos norinčių ir turinčių ką pasakyti savų teisės specialistų pavardės. Jis pats suredagavo dvidešimt tris „Teisės“ žurnalo numerius, kiekvieną penkių šešių spaudos lankų apimties, iš viso apie du su puse tūkstančių puslapių, ne tik ištaisydamas daugumos straipsnių kalbą, bet ir peržiūrėdamas korektūrą, todėl žurnalo ir jo priedų tekstai skaitytojui buvo pateikiami gražia lietuvių kalba. A. Kriščiukaitis redagavo Lietuvos teismo dešimtmečiui skirtą leidinį „Lietuvos teismas 1918–1928“, A. Merkio sudaryto Lietuvos įstatymų ir poįstatyminių aktų rinkinio dvi laidas, taip pat kitus įvairaus turinio ir įvairių teisės šakų leidinius.

Redaguodamas teisinę literatūrą, taisydamas ir tobulindamas specifinius teisinius posakius, A. Kriščiukaitis ženkliai prisidėjo formuojant ir vienodinant lietuvišką teisinę kalbą. Paradoksalu, bet itin turtingos teisinės praeities Lietuva dvidešimtąjį amžių pasiekė neturėdama savo tautinės teisinės kalbos – Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje teisės šaltiniai buvo skelbiami ir teisiniai santykiai tvarkomi LDK kanceliarine slavų kalba (šia kalba buvo parašyti ir Lietuvos statutai, jų tekstų vertimai daryti lotyniškai bei lenkiškai), o panorę įgyti teisinių žinių lietuviai Vilniaus universitete taip pat studijavo lotyniškai ar lenkiškai, ne lietuvių kalba buvo skelbiami šio universiteto profesūros mokslo darbai. Juolab į valdžios įstaigas lietuvių kalbos neįsileido svetimieji, XVIII a. pabaigoje pasidaliję Lietuvos teritoriją ir valdę ilgiau nei šimtmetį. Todėl tik XX a. pradžia ir ypač Lietuvos

95 Gliuda, J., *supra* note 80, p. 19

96 A. a. Antanas Kriščiukaitis. *Teisė*. 1933, 24: 236.

97 *Baudžiamojo proceso įstatymas (Bendrieji dėsniai ir pirmoji knyga)*. „Teisės“ priedas A. Kriščiukaičio sureduotas. Kaunas, 1924, p. 186.

nepriklausomybės metai buvo laikotarpis, kai šiuolaikinė lietuvių teisinė kalba iš esmės tik formavosi

Aukštos kvalifikacijos teisininkas A. Kriščiukaitis, turėdamas solidų kalbininko ir lietuvių kalbos žinovo patyrimą, daug padirbėjo tiesiogine prasme kurdamas lietuvišką teisės terminiją. Nepaisant didelio užimtumo, prie Švietimo ministerijos 1921 m. įsteigta Terminologijos komisijai, besirūpinančiai lietuviška specialiąja terminija, A. Kriščiukaitis savo iniciatyva pateikė šešiasdešimt aštuonių svarbiausių teisės terminų bei posakių sąrašą⁹⁸, kuriame figūravo prigiję ir iki šiol vartojami terminai – apeliacija, atsakovas, byla (baudžiamoji, civilinė), ieškinys, ieškovas, įrodymas, kaltinamasis, kaltinimas, kaltintojas, kasacija, liudytojas (liudininkas), liudytojo parodymas, skundas, teismiamasis ir kt. Vėliau A. Kriščiukaitis vaisingai darbavosi Valstybės taryboje sudarytoje teisinės terminologijos komisijoje⁹⁹.

3.3. Profesinis organizavimasis. Daug jėgų A. Kriščiukaitis ir P. Leonas atidavė Lietuvos teisininkų organizavimuisi, kartu su grupe kolegų 1920 m. sausyje įregistruodami Lietuvos teisininkų draugiją, kurios iniciatoriumi, statuto rengėju ir pirmuoju pirmininku (1920–1921) buvo P. Leonas. Kasmet renkamas į draugijos centro valdybos sudėtį, ilgą laiką – beveik tryliką metų, iki mirties – jos pirmininku buvo A. Kriščiukaitis.

Teisininkų draugija išvystė plačią veiklą, svarstydamą aktualiausius valstybėje teisės klausimus ir teikdama atitinkamoms institucijoms savo siūlymus bei nuomones. Ji pateikė siūlymus Steigiamojo Seimo komisijai dėl rengiamo konstitucijos projekto¹⁰⁰, svarstė kasacinės instancijos reikalingumą, pasisakydama už ją, žemutinės teismo grandies sudėtį (remtas vienasmenis teisėjas), teismų sudarymą (pritarta teisėjų skyrimui) ir kiti aktualūs klausimai. Draugija organizavo respublikos teisininkų suvažiavimus, skelbė teisės mokslų darbų konkursus, aktualiais teisės klausimais rengė paskaitas¹⁰¹.

A. Kriščiukaičio iniciatyva ir pastangomis nuo 1922 m. draugija leido žurnalą „Teisė“. Žurnalo priedais išleista keletas įvairių autorių veikalų – R. Ihering'o „Kova dėl teisės“ (vertė A. Janulaitis), Z. Toliušio „Paveldėjimo įstatymai Lietuvoje“, D. Geco „Skolininkų neišsigalėjimas ir bankrotas“, M. Römerio „Lietuvos Konstitucijos reforma“ ir kt.

* * *

Rikiuotėje jiedu pačia tiesiogine prasme liko iki paskutinio atodūsiu – A. Kriščiukaitis, išvakarėse dar dalyvavęs Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto tarybos posėdyje, netikėtai užgeso besirengdamas eilinei 1933 m. spalio 30-osios darbo dieni

98 Teisės terminai. *Lietuva*. 1922, 70.

99 Masiulis, B., *supra* note 71, p. 12–14.

100 Teisininkų draugijos Konstitucijos projektas, kiek jis liečia teismą. *Teisė*. 1922, 1: 51.

101 Toliušis, Z. Lietuvos Teisininkų draugijos dvidešimtmetis. *Teisė*. 1930, 18: 115–119.

Vyriausiamajame Tribunole¹⁰², o P. Leonas paskutinį kartą prieš studentų auditoriją stovėjo 1938 m. gegužės 11 d., kai gyventi jam bebuvo likusi vos viena diena¹⁰³.

Išvados

Dviejų žymių Lietuvos teisininkų A. Kriščiukaičio ir P. Leono gyvenimo ir veiklos keliai, išsiskiriantys, susieinantys ir susipinantys, kiekvienam jų pripažįstant ir vertinant kito dalykinius sugebėjimus, nedarant nuolaidų ir pasitikint, papildant vienas kitą, sudarė prielaidas jiems palikti ryškų pėdsaką teisiniame tarpukario Lietuvos gyvenime.

Literatūra

- A. a. Antanas Kriščiukaitis. *Teisė*. 1933, 24 Apžvalga. III. Administracinio teismo įstatymo projektas. *Teisė*. 1938, 44.
- Audėnas, J. *Paskutinis posėdis*. Vilnius: Mintis, 1990.
- Baudžiamojo proceso įstatymas (Bendrieji dėsniai ir pirmoji knyga). „Teisės“ priedas A. Kriščiukaičio suredugotas. Kaunas, 1924.
- Biržiška, V. Prof. Petruį Leonui mirus. *Teisė*. 1938, 42.
- Biržiška, V. Profesorių Petrą Leoną prisiminus. *Lietuvių žodis*. 1948, 20-25.
- Bumblys, V. Antanas Kriščiukaitis – Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas. *Jurisprudencija*. 2008, 10.
- Bumblys, V. Antano Kriščiukaičio akademinė veikla. *Socialinių mokslų studijos*. 2009, 2.
- Bumblys, V. *Lietuvos teisinė kultūra ir Antano Kriščiukaičio indėlis: daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.
- Gliauda, J. Žiburiams tebežiburiuojant. *Teisininkų žinios*. 1965, 27-28.
- Įsakymas. *Vyriausybės žinios*. 1921, Nr. 67-601.
- Yčas, M. Lietuvos vyriausybės sudarymo etapai ir jos pirmieji žingsniai. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928*. Kaunas: Vyriausias Lietuvos Nepriklausomybės 10 metų sukaktuvėms ruošti komitetas, 1930.
- Kalbos, pasakytos 1933 m. lapkričio 3 d. prie a. a. prof. A. Kriščiukaičio, Vyriausiojo Tribunolo pirmininko, kapo. *Teisė*. 1933, 24.
- Kr[iščiukaitis], A. Vyriausiojo Tribunolo praktika. *Teisė*. 1922, 1.
- Konvencija dėl Klaipėdos teritorijos. I priedėlis. *Vyriausybės žinios*. 1924, Nr. 169-1186.
- Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 2/3–26.
- Laikinieji Armijos teismo įstatai. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 10-130.

102 A. a. Antanas Kriščiukaitis; Universiteto rektoriaus prof. M. Römerio kalba. *Teisė*. 1933, 24: 232, 251.

103 Tamošaitis, A., *supra* note 3, p. XVIII.

- Laikinojo Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo, civilinio ir baudžiamojo proceso įstatymų pakeitimas ir papildymas. *Vyriausybės žinios*. 1921, Nr. 68-607.
- Laikinojo Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymo pakeitimas. *Vyriausybės žinios*. 1924, Nr. 151-1078; 160-1140; 1926, Nr. 238-1543.
- Laikinosios Vyriausybės įsakymai. *Lietuvos aidas*. 1918, Nr. 156.
- Leonas, P. *Advokatų profesija ir jų organizacija*. Kaunas, 1930.
- Leonas, P. Antanas Kriščiukaitis – vyriausias Lietuvos teisėjas (Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas). *Rytas*. 1931, 88.
- Leonavičius, J. *Petras Leonas – Lietuvos sąžinė (1864–1938)*. Kaunas: Technologija, 2002.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 391, ap. 4, b. 773, 856, 860, 869; f. 631, ap. 1, b. 221, 222, 224, 225; ap. 3, b. 354; ap. 12, b. 694; f. 923, ap. 1, b. 57; f. 1014, ap. 1, b. 27; f. 1557, ap. 1, b. 171; f. R-856, ap. 2, b. 734.
- Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius, f. 163-857; f. 117-1075, 1076, 1077, 1078, 1080, 1204, 2341.
- Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, Rankraščių skyrius, f. 32-75.
- Lietuvos teismas 1918–1928*. Red. A. Kriščiukaitis. Kaunas: Teisingumo ministerija, 1930.
- Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*. Sudarė A. Eidintas ir R. Lopata. Vilnius: Mokslas, 1991.
- Maksimaitis, M. Petras Leonas ir advokato profesija. *Lietuvos sociologijos istorijos*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1996.
- Maksimaitis, M. Profesoriaus Antano Kriščiukaičio gyvenimo prioritetai: teisė ir gimtoji kalba. *Jurisprudencija*. 2004, 60 (52).
- Masiulis, B. Valstybės taryba. *Teisininkų žinios*. 1958, 25-26.
- Merkelis, A. Antanas Kriščiukaitis – Aišbė. *Jaunoji karta*. 1933, 43.
- Merkys, V. *Knygnešių laikai 1864–1904*. Vilnius: Valst. leidybos centras, 1994.
- Paaikškinimas įstatymui „Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas“. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 2/3-27.
- Petras Leonas – teisininkas, sociologas, mokslininkas, visuomenės veikėjas: straipsnių rinkinys. Kaunas, 1999.
- Profesoriui Petruui Leonui 70 metų. *Lietuvos žinios*. 1934, 262.
- Skipitis, R. *Nepriskausomą Lietuvą stantant*. Chicago: Terra, 1961.
- Skipitis, R. Petras Leonas – Lietuvos teisingumo kūrėjas. *Teisininkų žinios*. 1965, 27-28.
- Stravinskas, P. Mūsų neužmirštamieji. *Teisininkų žinios*. 1965, 27-28.
- Š. L., G. J. Žvilgsnis praeitin. *Teisininkų žinios*. 1965, 27-28.
- Tamošaitis, A. Petras Leonas (1964. XI.16–1938.V.12). *Leonas, P. Sociologijos paskaitos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultetas, 1939.
- Teisės terminai. *Lietuva*. 1922, 70.
- Teisingumo ministerijos etatų pakeitimas. *Vyriausybės žinios*. 1933, Nr. 422-2917.
- Teisingumo ministerijos įsakymas Nr. 108. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 8.
- Teisininkų draugijos Konstitucijos projektas, kiek jis liečia teismą. *Teisė*. 1922, 1.
- Teismų santvarkos įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1933, Nr. 419-2900.

- Toliušis, Z. Lietuvos Teisininkų draugijos dvidešimtmetis. *Teisė*. 1930, 18.
- Toliušis, Z. *Petras Leonas (1864–1938)*. Gyvenimas ir darbai. Kaunas, 1939.
- Tumas, J. *Lietuvių literatūros draudžiamąjo laiko paskaitos*. Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1925.
- Vytauto Didžiojo universitetas Kaune 1922–1932. Kaunas, 1932.
- Vytauto Didžiojo universiteto statutas. *Vyriausybės žinios*. 1930, Nr. 330-2267.

Anotacija. Straipsnyje gretinami dviejų žymių Lietuvos teisininkų A. Kriščiukaitis ir P. Leono išsiskiriantys, susieinantys ir susipinantys gyvenimo ir veiklos keliai, nuolat, ne tiek dėl ilgametės tarpusavio draugystės, asmeniškų simpatijų ar kraštiečiams būdingos abipusės traukos, kiek objektyviai kiekvienam pripažįstant ir vertinant kito dalykinius sugebėjimus, jais pasitikint, kasdieninėje veikloje papildant vienas kitą. Jų draugystė, abiem sąžiningai atliekant savo pareigas, nedavė net menkiausio pagrindo įtarinėjimams abipusiu nuolaidžiavimu.

Reikšminiai žodžiai: Antanas Kriščiukaitis, Petras Leonas, teismas, Lietuvos universitetas, žymūs teisininkai, teisės istorija.

THE TANDEM OF LEGENDARY LAWYERS OF LITHUANIA

(To Commemorate the 150th Birth Anniversary of A. Kriščiukaitis and P. Leonas)

Mindaugas Maksimaitis

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. The article is devoted to describe the parted, converged and anewed lives and work of famous lawyers and professors of Lithuania, namely A. Kriščiukaitis and P. Leonas.

Born in 1864, A. Kriščiukaitis and P. Leonas met each other and became friends while studying at Marijampolė's Gymnasium. Afterwards, they both studied law at the University of Moscow. A. Kriščiukaitis and P. Leonas started their careers in the judiciary system of czarist Russia and faced the common tragedy of all Lithuanian intellectuals to endure the 'service exile' in the wide expanse of Russia that lasted for many years. However, it did not affect the national ideals that they both cherished.

Although they both welcomed the independence of Lithuania while already in elderly age, however, they devoted themselves to complicated work of restoration of sovereign state, first of all – to the establishment of the judiciary system of Lithuania. P. Leonas became the first Minister of Justice, A. Kriščiukaitis was appointed the

chairman of the Chief Tribunal, the highest unit of the judiciary system of Lithuania.

The huge problem of lack of professional lawyers was hoped to be solved by the establishment of the University of Lithuania in 1922. Great contribution into the establishment and activity of the Faculty of Rights was made by the professors A. Kriščiukaitis and P. Leonas, the latter also being appointed to be the Dean of the Faculty of Rights.

Both A. Kriščiukaitis and P. Leonas held their duties till the last sigh. A. Kriščiukaitis the day before his death yet attended the meeting of the Faculty Board and suddenly died on October 30th, 1933, while getting ready for the ordinary working day in the Chief Tribunal. P. Leonas gave his last lecture on May 11th, 1938, one day before he passed away.

The lives and work paths of the two great lawyers of Lithuania, A. Kriščiukaitis and P. Leonas, while acknowledging and appreciating the professional skills of one another, both standing up, trusting and supplementing each other, led to leave the imprint to the legal inter-war-period of Lithuania.

Keywords: Antanas Kriščiukaitis, Petras Leonas, the court, the University of Lithuania, famous lawyers, history of law.

Mindaugas Maksimaitis, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos ir istorijos katedros profesorius emeritas. Mokslinių tyrimų kryptis: Lietuvos teisės ir teisinės minties istorija.

Mindaugas Maksimaitis, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Philosophy and History of Law, Professor Emeritus. Research interests: history of Lithuanian law and legal thought.